
REPERE ISTORIOGRAFICE PRIVIND RELAȚIILE COMERCIALE ALE BASARABIEI CU PRINCIPATUL MOLDOVEI (1812-1859)¹

Valentin Tomuleț, Adriana Butnaru

Cuvinte-cheie: Basarabia, Principatul Moldovei, Imperiul Rus, istoriografie, relații comerciale.

Formularea problemei

Schimbările care au intervenit în viața economică, socială, politică și culturală a Basarabiei pe parcursul secolului al XIX-lea prezintă un interes deosebit, deoarece cunoașterea lor permite a elucida diverse aspecte, ce reflectă particularitățile evoluției provinciei sub regim de dominație țaristă, contribuie la o abordare adecvată a multitudinii de probleme majore din cadrul relațiilor social-economice și politice ale Basarabiei cu Imperiul Rus și statele vecine în epoca modernă.

În pofida faptului că literatura istorică înregistrează un număr relativ bogat de lucrări consacrate studierii diverselor manifestări ale vieții social-economice a Basarabiei după anexarea ei la Rusia², constatăm că unele aspecte ale problemelor economice și sociale, inclusiv cele comerciale, au fost tratate unilateral și tendențios. Majoritatea cercetătorilor își puneau drept scop să demonstreze „caracterul obiectiv progresist” al anexării Basarabiei la Rusia, aceasta fiind concepută ca un vis secular al românilor, dornici să se elibereze de „jugul turcesc” cu ajutorul Rusiei. Și, în ciuda faptului că Tratatul de la București din 16 (28) mai 1812 a dezbinat o țară și a scindat un popor, Moldova a fost trunchiată aproape în jumătate, iar teritoriul dintre Prut și Nistru – anexat la Imperiul Rus contrar voinței românilor, în regiune stabilindu-se un nou regim de dominație – cel rusesc, anexarea Basarabiei la Rusia era privită, în istoriografia oficială rusă și sovietică, drept un

act progresist, în pofida caracterului reacționar al politicii țarismului.

Istoriografia relațiilor comerciale ale Basarabiei cu Principatul Moldovei sub dominație țaristă rămâne un subiect necercetat atât în istoriografia modernă, interbelică, sovietică, cât și în cea actuală. Chiar dacă, odată cu anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, Basarabia a fost în atenția mai multor cercetători, lucrări speciale care ar reflecta acest subiect lipsesc, deși unele informații tangențiale atestăm în mai multe lucrări. Caracterizată în ansamblu, problema relațiilor comerciale ale Basarabiei cu Principatul Moldovei sub dominație țaristă este analizată din perspectiva unor contradicții de opinie privind importanța și relevanța anexării, iar investigațiile academice privind comerțul interior și exterior al Basarabiei sunt destul de limitate, cele scrise în perioada sovietică necesitând o reevaluare și o analiză critică.

Determinarea perioadelor istoriografice

Întrucât problema politicii comercial-vamale a țarismului în Basarabia, în general, și a celei legate nemijlocit de comerțul cu țările vecine – Principatul Moldovei, Imperiul Austriac și Imperiul Otoman, în special, – a prezentat, încă din momentul anexării provinciei la Imperiul Rus, un anumit interes pentru diverși cercetători și, dat fiind că la anumite etape ale evoluției istorice a Basarabiei asupra acestui subiect au fost expuse diverse opinii dintre cele mai controversate, am considerat necesar să evidențiem convențional următoarele etape de bază ale istoriografiei problemei:

Istoriografia modernă – de la anexarea, în 1812, a Basarabiei la Imperiul Rus și până la reunirea, în 1918, a provinciei cu patria-mamă – România;

Istoriografia contemporană – de la 1918 și până în prezent – perioadă în care vom evidenția trei etape distincte:

¹ Articol realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.0807.36 „Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale”. Partea I.

² A se consulta literatura publicată în: Istoria 1973, 100-105, 111-118; Istoria 1982, 121-124, 127-131; Madan 1996, 384-395; Madan 2001, 186-198; Țurcanu 2005, passim.

- **interbelică** – cuprinde anii 1918-1940, când au fost realizate studii de sinteză asupra istoriei Basarabiei, ce permit înțelegerea pe nou a diverselor probleme de istorie modernă, inclusiv a celor pe care le punem în discuție în cadrul acestui articol;
- **sovietică** – cuprinde investigațiile realizate în perioada regimului sovietic și includ cronologic aproape jumătate de secol (1945-1989). Scrise prin prisma paradigmei marxiste, lucrările din această etapă s-au referit tangențial la relațiile comerciale ale Basarabiei cu Principatul Moldovei, iar puținele informații pe acest subiect le depistăm din lucrările de sinteză, dedicate dezvoltării social-economice a Basarabiei în această perioadă de timp;
- **actuală, sau nouă** – cuprinde cercetările din perioada anilor '90 ai secolului XX - începutul secolului XXI, din diferite areale geografice, deși încă puține la număr și care nu se referă totdeauna nemijlocit la tema de cercetare, dar care se înscriu, fie și tangențial, în contextul unei recuperări istoriografice.

O privire generală asupra acestor perioade istoriografice ne permite să afirmăm cu certitudine că studiile efectuate de reprezentanții unei sau altei școli istorice conțin particularități distinctive în tratarea problemei relațiilor comerciale ale Basarabiei cu țările străine în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este de remarcat interesul major al școlii istorice ruse în studierea relațiilor comerciale ale regiunii, în care a dominat ideea caracterului progresist al încorporării Basarabiei în sistemul economic și politic al Imperiului Rus. Spre deosebire de școala istorică rusă, școala istorică română tine să condamne caracterul unilateral și tendențios în tratarea procesului istoric și să recupereze golul și însemnătatea izvoarelor la tema de cercetare și tratarea mult mai obiectivă și critică a proceselor. Deși relațiile comerciale ale Basarabiei nu au constituit un subiect de cercetare separat pentru școlile istorice din occident, o serie de lucrări pun în discuție influențele geopolitice rusești, exprimând atitudinea de conștientizare a metamorfozei spațiului dintre Prut și Nistru sub stăpânire rusească, fapt ce ne permite o viziune mai critică și obiectivă a problemei puse în discuție.

Prin urmare, deși interesul față de această regiune a fost unul considerabil, cercetări științifice speciale, care să-și fi propus studierea problemei poli-

ticii comercial-vamale a țarismului în Basarabia și influența ei asupra dezvoltării relațiilor comerciale cu Principatul Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, lipsesc – atât în istoriografia modernă, cât și în cea contemporană.

Puținele informații privind subiectul pus în discuție le întâlnim, de regulă, fie în unele lucrări consacrate istoriei economice a Basarabiei în prima jumătate de secol, fie în cercetările dedicate nemijlocit temei, dar acestea n-au depășit limitele unor studii de sinteză – atât după volum, cât și după tematică științifică.

Istoriografia modernă

Reieșind din considerentul că, începând cu 1812, Basarabia era parte integrantă a Imperiului Rus și, respectiv, acest teritoriu a fost inclus în sfera de investigație a cercetătorilor ruși, succintul nostru demers istoriografic va trebui să demareze cu istoriografia rusă. Interesul pentru istoriografia rusă este cauzat nu numai de ponderea ei bibliografică, dar, în primul rând, de valoarea contribuției pe care aceasta o însumează. Ne referim nu atât la tematica dedicată în mod special Basarabiei, ci îndeosebi la cea care abordează problemele de ansamblu, în special cele ce se refereau la comerțul și politica comercial-vamală, ceea ce ne oferă posibilitatea de a concepe direcțiile strategice prioritare, promovate de administrația imperială în politica comercială și în relațiile comerciale cu Principatul Moldovei pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea.

Acumularea materialului izvoristic și istoriografic ce vizează diverse chestiuni de istorie economică și politică a Rusiei (inclusiv, a Basarabiei, dar în dimensiuni minore) are loc deosebit de intens începând cu anii '30 ai secolului al XIX-lea. Anume în această perioadă a sporit numărul publicațiilor în presa periodică. S-a extins varietatea tematicii și a crescut suportul valoric al lucrărilor.

Una din trăsăturile specifice ale acestei perioade constă în apariția lucrărilor cu caracter monografic. Printre ele evidențiem lucrarea lui V.I. Pelcinski (Пельчинский 1833), două lucrări ale lui G.P. Nebolsin (Небольсин 1835) și lucrările lui A.V. Semionov (Семёнов 1859; Семёнов 1861), ce conțin o caracterizare temeinică a diferitor subiecte legate de cercetările în domeniu, însoțită de un impunător și bogat material factologic. Aceste lucrări însumează și informații referitoare

la politica comercială a țarismului în Basarabia, la relațiile comerciale cu guberniile ruse și statele europene, inclusiv Principatul Moldovei.

Un interes deosebit pentru cercetările în domeniu prezintă lucrările dedicate istoriei comerțului exterior ce aparțin cunoscutului economist și funcționar al Ministerului de Finanțe G.P. Nebolsin. Având la dispoziție diverse documente din arhivele curente ale diferitor instituții de stat și generalizând materialul statistic depistat din culegerea „Comerțul exterior de stat în diferitele lui aspecte”, autorul studiază comerțul exterior, realizat prin vămile și posturile vamale basarabene, inclusiv cu Principatul Moldovei, face o descriere succintă a politicii comerciale a țarismului în Basarabia, încearcă să determine factorii care au frânat extinderea relațiilor comerciale ale Basarabiei cu guberniile interne ruse și statele europene etc.

Însă autorul, în virtutea poziției sale politice și a viziunilor metodologice de epocă, n-a fost în stare să conceapă schimbările de ordin calitativ, care au avut loc, în acea perioadă de timp, atât în societatea rusă, cât și în cea basarabească, fapt ce s-a răsfrânt direct asupra studiilor sale. Istoricul rus V.A. Zolotov menționa, pe drept cuvânt, că neajunsul principal al lucrărilor lui G.P. Nebolsin constă în faptul că studierea comerțului exterior al Rusiei a fost smulșă din contextul procesului istoric general, al acelor schimbări calitative profunde, care aveau loc în viața economică a țării (Золотов 1963, 6). Astfel, G.P. Nebolsin, constatând o creștere esențială a producției agricole, n-a reușit să determine cauzele acestui fenomen, n-a depistat legătura dintre extinderea exportului și raionarea economică determinată de specializarea agriculturii și dictată de cerințele pieței. Ca și ceilalți autori din secolul al XIX-lea, consideră că rolul principal în dezvoltarea comerțului exterior al Rusiei i-a revenit politicii comerciale a statului, fără a înțelege încercările de încadrare în relațiile de piață a diferitor categorii sociale.

A.V. Semionov descrie relațiile economice ale Basarabiei cu țările vecine și guberniile interne ruse în a doua jumătate a anilor '20 ai secolului al XIX-lea, punând accent pe *Regulamentul cu privire la comerțul cu Basarabia din 17 februarie 1825*, concretizează asortimentul mărfurilor ruse, prezente pe piața basarabească (o bună parte din care erau exportate peste Prut în Principatul Moldovei), comparându-le cu mărfurile similare,

importate de peste hotare. Autorul expune un șir de sugestii și viziuni referitor la căile de sporire a importului de mărfuri industriale ruse în Basarabia etc. (Семёнов 1859).

Informații importante privitor la înțelegerea subiectelor puse în discuție în cadrul acestui articol conțin și lucrările lui E.F. Kankrin (Канкрин 1894) și L.V. Tengoborski (Тенгоборский 1854-1858). Ambii, personalități marcante în viața politică a Rusiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea: E.F. Kankrin – ministru de finanțe în anii 1822-1844, iar L.V. Tengoborski – președinte al Comitetului tarifar și membru al Comitetului științific al Ministerului de Finanțe (Киняпина 1968, 114, 121), împărtășeau viziuni conservative, chiar reacționare, tindeau să contribuie la consolidarea pozițiilor autocrației și considerau că principala ramură în dezvoltarea economică a Rusiei o constituie agricultura, din care motiv aveau o atitudine prudentă față de ideea dezvoltării rapide a industriei, dând preferință căii lente de dezvoltare a acestei ramuri. Respectiv, aceste concepte au influențat direct asupra cercetătorilor care au urmat și asupra lucrărilor lor.

Un anumit interes, deși indirect, pentru tema noastră de cercetare prezintă și lucrarea lui M.N. Sobolev, dedicată politicii vamale a Rusiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Соболев 1911). În primele capitole introductive, autorul, folosind izvoare inedite de arhivă și date statistice publicate, analizează esența tarifelor vamale din anii '40-'50, referindu-se tangențial și la prima jumătate de secol, care ne va da posibilitatea să înțelegem mai bine factorii ce au influențat relațiile comerciale ale Basarabiei cu Principatul Moldovei în această perioadă de timp și cum era privită problema în investigațiile științifice din acești ani. Însă lucrarea în cauză suferă de inexactități esențiale, nu conține o analiză profundă a evenimentelor, în ea lipsesc concluziile și generalizările privind problema de cercetare, nu sunt făcute referințe exacte la izvoarele folosite etc. Autorul susține părerea că politica vamală a țarismului în secolul al XIX-lea era determinată, mai ales, de interesele financiare ale statului și idealizează politica țarismului, prin prisma viziunilor specifice istoriografiei dvorene.

O importanță deosebită în studierea politicii comerciale și a relațiilor comerciale ale țarismului cu țările străine o au și lucrările lui V.I. Pokrovski, dedicate istoriei și statisticii comerțului exterior

al Rusiei (Покровский 1896; Сборник 1902). În studiul introductiv al lucrării, autorul dezvăluie nu numai modul de abordare a problemei, dar face și o caracteristică succintă a istoriei ei. Culegerea conține cele mai complete date statistice alcătuite în baza izvoarelor inedite și a datelor depistate de autorii precedenți și supuse unei verificări riguroase. Prezintă interes datele referitoare la comerțul Basarabiei cu țările străine în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ceea ce ne permite să înțelegem mai profund politica comercială promovată de instituțiile imperiale în comerțul exterior, inclusiv cea cu Principatul Moldovei.

Un material interesant și variat conțin lucrările statistilor ruși C.I. Arsenev (Арсе́ньев 1848), E.F. Zeablovski (Зябловский 1832), I.F. Ștukenberg (Статистические 1859) și I.Ța. Gorlov (Горлов 1849). În aceste lucrări remarcăm informații prețioase, ce vizează atât dezvoltarea economică, în general, și în anumite domenii, în particular, cât și date referitoare la dezvoltarea comerțului interior și exterior, la încadrarea populației în diferite activități lucrative etc., ceea ce se referă nu numai la istoria Rusiei, dar și a Basarabiei, inclusiv la relațiile comerciale cu țările străine limitrofe. Ca și alte lucrări, acestea ne ajută să înțelegem spiritul epocii și să analizăm problema pusă în discuție mult mai critic.

Pentru a scoate în evidență particularitățile politicii comercial-vamale a țarismului în Basarabia și felul în care această politică a influențat evoluția relațiilor comerciale cu Principatul Moldovei, au fost cercetate lucrările dedicate nemijlocit atât politicii comerciale a Rusiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în general, cât și celei vamale, în particular. Din lucrările de sinteză consacrate acestei probleme pot fi evidențiate studiile lui V. Vitcevski (Витчевский 1909) și P.V. Struve (Струве 1904), care, deși nu au o tangență directă cu tema noastră de cercetare, totuși ne permit să înțelegem specificul și direcțiile prioritare ale acestei politici și modul în care aceasta a influențat asupra comerțului exterior, inclusiv cu Principatul Moldovei.

Destul de numeroasă și variată este tematica lucrărilor ce au avut ca obiect de cercetare politica vamală, înglobând atât lucrări generale, dedicate nemijlocit acestei probleme (Леонард 1855; Доргобужинов 1866; Колесов 1871; Гольденберг 1884; Лодыженский 1886;

Новиков 1890; Кулишер 1908; Кизеветтер 1912; Пичета 1912), cât și lucrări ce au avut ca subiect anumite tarife vamale (Тенгоборский 1848; Бутковский 1857), studii comparative ale diferitor tarife vamale (Бортниковский 1857; Новый 1857), cele vizând influența tarifelor vamale asupra dezvoltării comerțului interior și exterior și a altor ramuri economice (Вольдемар 1861; Терехов 1883), asupra venitului vamal (Осокин 1850; Боринский 1868; Гегемейстр 1868; Досужков 1892; Никольский 1865) etc.

În plus, pentru elucidarea problemei relațiilor comerciale ale Basarabiei cu Principatul Moldovei, urmează să pătrundem în esența proceselor ce s-au desfășurat în viața social-economică a Rusiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, în componența căreia se află și Basarabia, fără de care este imposibil să concepem acele schimbări ce vor interveni în politica comercială a țarismului. În acest sens, o importanță deosebită o au lucrările dedicate studierii diferitor ramuri economice și, în primul rând, cele consacrate comerțului. Din șirul acestora pot fi evidențiate lucrările cu caracter de sinteză ale lui Țu. Engalman (Энгальман 1870), A. Ber (Бер 1876), A.L. Beglov (Беглов 1891), S.I. Gulișambarov (Гулишамбаров 1898) și I.P. Kozlovski (Козловский 1900) și cele cu caracter problematic ale lui M.P. Zabloțki (Заблоцкий 1849), N.A. Novoselski (Новосельский 1850), N.I. Tarasenko-Otreșkov (Тарасенко-Отрешков 1859), S.I. Gulișambarov (Гулишамбаров 1896) etc. care ne vor permite o fundamentare teoretică a cercetării.

Din lucrările consacrate nemijlocit Basarabiei, apărute cu puțin timp după anexarea ei la Imperiul Rus, le amintim pe cele ale lui P. Kunițki (Куницкий 1813) și P. Svinin (Свинин 1867), ce conțin informații prețioase despre viața economică din regiune, despre relațiile comerciale cu guberniile interne ruse și țările străine, inclusiv cu Principatul Moldovei etc. Dar autorii acestor lucrări nu pătrund în esența politicii comercial-vamale a țarismului, multe din legile și deciziile care s-au referit nemijlocit la Basarabia au rămas în afara cercetării, iar relațiile comerciale au fost expuse destul de sumar.

Informații interesante privind legăturile comerciale ale Basarabiei cu guberniile ucrainene limitrofe și țările străine, nerentabilitatea păstrării cordoanelui sanitaro-vamal de la Nistru și consecințele lui nefaste pentru dezvoltarea comerțului se

conțin în lucrarea lui Ya. Saburov (Сабуров 1830). Autorul constată că, „fiind înconjurată de trei imperii, dispunând de navigația pe Nistru și delta Dunării, având o climă favorabilă, Basarabia are menirea, din firea lucrurilor, să ocupe o poziție avansată în comerțul mondial” (Сабуров 1830, 21). Sumele bănești pe care Basarabia urma să le obțină de pe seama comerțului trebuiau să fie considerabile. Însă, „...aceste sume, constată autorul, nu rămân aici, deoarece nu există un comerț interior, care ar fi în stare să le atragă și să le mențină. O parte din acești bani, percepuți sub formă de impozite și dări, nimeresc în întregime în veniturile de stat, ce alcătuiesc aproximativ 3 milioane; cealaltă parte, ce constituie mai mult de jumătate, este cheltuită de moșierii bogați în capitalele Rusiei și, în mare parte, în Viena și Germania. Iată aproape întreaga rotație a celor 10 milioane ce intră; totodată, deoarece întreaga sumă de capitaluri comerciale aflate în circulație în Basarabia nu depășește 15 milioane, regiunea rămâne, ca și altădată, fără capitaluri, în sărăcie” (Сабуров 1830, 22). Iată o explicație a înțelegerii „actului progresist” de la 1812.

Situația diferitor ramuri economice, inclusiv a comerțului Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, este studiată și de ofițerii Cartierului general S. Kornilovici, A. Rozeilon-Soșalski, M. Daragan, A. Zașciuk ș.a.

S. Kornilovici a adunat un material variat și prețios privind organizarea vamală, activitatea porturilor basarabene, comerțul interior și exterior, legăturile comerciale ale sudului Basarabiei (ținuturile Akkerman, Bender și Ismail) cu guberniile limitrofe și țările străine în anii '20 ai secolului al XIX-lea (Корнилович 1899).

Dintre lucrările ofițerilor Cartierului General al armatei ruse un interes deosebit prezintă manuscrisul lui A. Rozeilon-Soșalski, considerat de unii cercetători un izvor deosebit de prețios în studierea problemelor ce țin de istoria Basarabiei în al doilea pătrar al secolului al XIX-lea (Гросул, Будак 1967, 28), deși, după conținut și problemele abordate, lucrarea este mai mult un studiu monografic. Autorul, fiind destul de bine documentat, prezintă informații prețioase și diverse cu privire la populația Basarabiei, structura ei socială și etnică, face o caracterizare a tuturor ramurilor economice, inclusiv a comerțului Basarabiei cu Principatul Moldovei și Imperiul Austriac în anii 1821-1826 (Розейлон-Сошальский 1826).

El își expune punctul de vedere cu privire la politica comercială, caracterizează principalele acte legislative, evidențiază principalele căi comerciale etc.

Prezintă interes materialul variat privind comerțul interior, exterior și de tranzit al Basarabiei, dinamica numerică a negustorilor de gildă și valoarea capitalului comercial, care se conține în lucrarea colonelului M. Daragan (Дарган 1858). Autorul a expus un șir de idei și sugestii interesante privind rolul iarmarocelor, a analizat raportul importului și exportului de mărfuri în circuitul de mărfuri dintre Basarabia și guberniile ruse și statele europene, a încercat să determine rolul provinciei în comerțul cu cereale prin portul Odesa, influența politicii comerciale asupra dezvoltării comerțului basarabean etc.

Un bogat material factologic valoros, ce reflectă dezvoltarea economică a Basarabiei în perioada de până la reforma agrară, se conține în lucrarea lui A. Zașciuk (Защук 1861; Защук 1862), analizată deja în istoriografia contemporană (Жуков 1864, 22-23; Мунтян 1971, 10-11).

Un rol aparte în studierea comerțului Basarabiei îi revine istoricului, economistului și publicistului A.A. Skalkovski (Скальковский 1836-1838; Скальковский 1837; Скальковский 1848; Скальковский 1851; Скальковский 1850-1853; Скальковский 1853; Скальковский 1865), considerat unul dintre cei mai remarcabili cercetători ai secolului al XIX-lea, care a lăsat moștenire cca 280 de lucrări ce privesc diverse chestiuni de istorie economică și politică a Novorosiei și Basarabiei. Bazându-se pe un număr impunător de izvoare accesibile timpului, A.A. Skalkovski a studiat diverse aspecte ale politicii comerciale a țarismului în Basarabia, a expus un șir de sugestii privind caracterul relațiilor de piață, a încercat să determine locul și importanța comerțului basarabean în sistemul pieței din Novorosia și, parțial, al celor europene. În pofida faptului că lucrările lui A.A. Skalkovski se referă nemijlocit la Novorosia, ele au o tangență directă și cu Basarabia, care se subordona guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei, cu sediul în Odesa.

Cercetările acestor autori au, parțial, însemnătate de izvoare și aceasta din considerentul că, alături de diversele documente depistate din materialele de epocă, ce le-au fost puse la dispoziție de ofițerii și funcționarii aflați în subordonanța lor,

depistăm observații, calcule și sugestii proprii. A.A. Skalkovski, de exemplu, a condus mult timp Comitetul statistic principal din Novorosia, a vizitat, în scop de documentare, Basarabia și era bine informat despre situația ei economică, iar ceilalți erau ofițeri ai Cartierului general, în sarcina cărora era studierea minuțioasă a resurselor economice ale regiunii, aceasta fiind considerată un viitor teatru al operațiilor militare într-un eventual conflict ruso-turc.

Date despre comerțul exterior al Novorosiei și Basarabiei în anii '30-'40 (1833-1849) ai secolului al XIX-lea se conțin și în cele 12 articole ale lui F. Brun, fondatorul Societății de Istorie și Antichități din Odesa, publicate în anuarul Calendarul din Novorosia³.

Prezintă interes și materialul divers și bogat despre situația economică a Basarabiei, inclusiv despre comerțul interior și exterior, politica comercială a țarismului, promovată la hotarele de apus ale imperiului, ce se regăsește în numeroasele articole, treceri în revistă și notițe publicate în organele de presă științifice și în presa periodică din Rusia: „Журнал Министерства внутренних дел”, „Журнал мануфактур и торговли”, „Записки императорского Общества сельского хозяйства Южной России”, „Записки Одесского общества истории и древности”, precum și în ziarele „Бессарабские областные ведомости”, „Одесский вестник”, „Коммерческая газета”, „Земледельческая газета” etc. Mai multe din articolele publicate în aceste periodice și ziare au tangență directă cu tema noastră de cercetare. Unii cercetători consideră că multe din ele poartă un caracter de documente și pot fi folosite în calitate de izvoare (Гросул, Будак 1967, 8).

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea, probleme majore legate de politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia, de comerțul regiunii cu țările străine au fost studiate de istoricii și economiștii ruși Yu. Ianson (Янсон 1870), L.A. Kasso (Кассо 1913), dar și de cei basarabeni – N.V. Lașkov (Лашков 1912), N.C. Moghileanski (Могиланский 1916) ș.a.

Un interes deosebit prezintă lucrarea lui Yu. Ianson, în care autorul face o analiză minuțioasă a comerțului cu cereale al Basarabiei, a circulației transporturilor cu pâine și a activității celor mai

importante firme comerciale; el face, de asemenea, o analiză comparată a exportului de cereale din Basarabia și guberniile ucrainene la sfârșitul anilor '50 - începutul anilor '60 ai secolului al XIX-lea prin portul Odesa etc. Lucrarea ne permite să facem o comparație a comerțului cu cereale prin porturile dunărene Galați și Brăila în această perioadă de timp și să înțelegem concurența ce le-o cauzau aceste porturi celor din Basarabia – Ismail, Reni și Chilia.

Din lucrările editate în România la sfârșitul secolului al XIX-lea, ce se referă nemijlocit la tema noastră de studiu, poate fi amintită lucrarea lui Z. Arbore (Arbore 1899). Folosind izvoarele și literatura monografică rusă, autorul studiază diverse probleme legate de geografia, etnografia, viața economică și administrativă, relațiile sociale și cultura Basarabiei; descrie politica de rusificare, promovată în regiune de administrația rusă; scoate în evidență consecințele negative ale anexării regiunii la Rusia etc., ceea ce ne permite să facem o comparație între aceste două școli istorice, ce s-au referit la situația Basarabiei din această perioadă de timp.

Constatarea ar fi simplă: istoriografia modernă, dedicată istoriei politicii comerciale a țarismului și influenței ei asupra evoluției relațiilor comerciale ale Basarabiei cu Principatul Moldova în anii 1812-1859, s-a referit doar tangențial la această problemă, fără a analiza în detaliu, în baza unor studii monografice sau, cel puțin, în baza unor articole și studii, lipsindu-i substratul analitic, n-a depășit nivelul acumulării materialului factologic, pozitivist în esența sa, și al cercetărilor cu caracter local simplist, care urmau să demonstreze „caracterul obiectiv progresist” al politicii imperiale în acest domeniu. În pofida acestui fapt, aceste lucrări ne ajută să pătrundem în esența problemei cercetate, să înțelegem modul de abordare și de analiză al celor două școli și să depistăm, în multe privințe, caracterul lor tendențios.

Istoriografia contemporană

Istoriografia contemporană a mers pe calea analizei critice a materialului izvoristic acumulat și a încercat să depășească acele greșeli de ordin teoretic și factologic, specifice istoriografiei moderne în abordarea și cercetarea problemelor majore, ce țin de dezvoltarea economică a Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, inclusiv cea a comerțului.

³ Amintim aici doar articolul: Ф. Брун 1848, 357-383.

Etapa interbelică. Discursul nostru va trebui să înceapă cu istoriografia românească interbelică, ce coincide aproape integral cu perioada când Basarabia, în urma deciziei Sfatului Țării din 27 martie 1918, se reunește cu Patria Mamă – România. În această etapă, după un răstimp de mai mult de 100 de ani de dominație țaristă, apare necesitatea, dar și posibilitatea, de a analiza pe nou, prin prisma trecutului, consecințele regimului de dominație țarist asupra dezvoltării acestor teritorii.

În această etapă apar primele lucrări de sinteză, dedicate istoriei Basarabiei, în care, alături de problemele majore, legate nemijlocit de anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus și de consecințele acesteia asupra dezvoltării economice, sociale, politice și culturale a teritoriului nou-anexat, întâlnim, deși fragmentar, anumite informații referitor la tema noastră de cercetare.

În acest sens, evidențiem lucrările lui Onisifor Ghibu (Ghibu 1926), Ion Nistor (Nistor 1938; Nistor 1991), Alexandru Boldur (Boldur 1929; Boldur 1937; Boldur 1940), Dumitru Bogos (Bogos 1938), Petre Cazacu (Cazacu 1929), Nicolae Popovschi (Popovschi 1934), Ștefan Ciobanu (Ciobanu 1944) etc. Ultimii cinci erau basarabeni de origine, buni cunoscători ai limbii, istoriei și culturii ruse, iar de aici – și buni cunoscători ai izvoarelor și ai literaturii monografice vizând istoria Basarabiei, scrise în Rusia.

Între lucrările istorice, publicate de Petre Cazacu, cea mai importantă este monografia „Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918” (Cazacu 1992), un interes deosebit pentru noi prezentând capitolul trei al lucrării, dedicat situației Basarabiei sub dominația țaristă. Descriind situația băștinașilor după 1812, autorul a făcut o analiză a componenței etnice a populației și a determinat direcțiile de bază ale politicii sociale, promovate de țarism în Basarabia, evidențiind schimbările care au intervenit în viața economică a Basarabiei în această perioadă de timp.

În 1926 apare monografia „Basarabia”, sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu. Scrisă, cum spune însuși autorul, „...cu caracter mai mult informativ” (Ciobanu 1993, 8), lucrarea include compartimente consacrate așezării geografice, populației, orașelor, monumentelor istorice, mănăstirilor, legislației, precum și unele dedicate diferitor ramuri economice, semnate de mai mulți autori. Deși nu se respectă cu strictetețe principiul crono-

logic, lucrarea ne prezintă un tablou veridic al Basarabiei sub dominația țaristă, ce ne permite să concepem lucrurile altfel, spre deosebire de ideile expuse în istoriografia rusă.

Din lucrările lui Alexandru Boldur un interes deosebit prezintă volumul doi al lucrării de sinteză „Istoria Basarabiei”, apărută la Chișinău în 1940 și reeditată la București în 1992 (Boldur 1992). Deși nu se referă nemijlocit la chestiunile legate de politica comercială a țarismului în Basarabia și influența ei asupra relațiilor comerciale cu Principatul Moldovei, lucrarea reflectă un tablou veridic al situației provinciei sub dominație țaristă. Esența politicii comerciale ruse în Basarabia poate fi dedusă și prin prisma poziției cercurilor imperiale față de autonomia limitată și provizorie, acordată regiunii până în 1828 (Boldur 1929). În acest sens, lucrarea lui A. Boldur, dedicată autonomiei Basarabiei, prezintă un interes deosebit pentru cercetările în domeniu.

Unele probleme privind evoluția relațiilor comerciale, rolul comerțului interior și exterior, dreptul de depozit și importanța lui pentru constituirea burgheziei comerciale în Principatele Române, care, în mod indirect, pot fi referite și la Basarabia, sunt abordate în lucrările lui N. Iorga (Iorga 1925). Caracterizând relațiile economice ale Principatelor Române cu Rusia și Basarabia, N. Iorga constată că reducerea comerțului Moldovei se datora, în fond, politicii vamale prohibitive, promovate de țarism în Basarabia.

Câteva lucrări care au o tangență directă cu comerțul Basarabiei, deși nu se referă nemijlocit la comerțul cu Principatul Moldovei, sunt cele semnate de Eugen Torgașev: una consacrată situației economice a Basarabiei sub regim de dominație țaristă (Torgașev 1930), iar cealaltă – un articol, publicat în revista *Viața Basarabiei* și dedicat comerțului interior și exterior cu cereale sub dominație țaristă (Torgașev 1937, 15-21).

Lucrările semnate de istoricii români în perioada interbelică ne permit să înțelegem altfel problema pusă în discuție, în special, prin noua abordare teoretică și concepțională, ce permite să evidențiem specificul dezvoltării acestui teritoriu românesc, nimerit în 1812 într-un sistem economic și social străin.

Cea de-a **doua etapă – postbelică**, sau etapa **marxistă, sovietică**, a istoriografiei „moldovenesti” începe după cel de-al doilea răz-

boi mondial, când Basarabia este reanexată – de data aceasta la URSS – și continuă până la proclamarea, la 27 august 1991, a independenței Republicii Moldova. Istoriografia sovietică, având la bază tezele ideologizate marxist-leniniste, urma să „argumenteze caracterul progresist” al anexării Basarabiei la Imperiul Rus în 1812.

Din acest considerent, atenția istoriografiei oficiale din Republica Moldova, dar și cea din URSS, este concentrată asupra studierii diverselor probleme legate de dezvoltarea social-economică, relațiile agrare, procesul de colonizare a Sudului Basarabiei, mișcarea țărănească etc. În aceste lucrări se urmărește scopul de a demonstra că după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus s-au creat condiții mult mai favorabile pentru dezvoltarea ei economică, politică și culturală. Specific acestei perioade este tratarea problemelor de pe poziții de clasă. Majoritatea lucrărilor au fost scrise prin prisma paradigmei marxiste. Cercetările purtau un caracter unilateral și tendențios. Multe probleme care, în pofida conținutului și tematicii, puteau demonstra sau scoate în evidență consecințele nefaste ale anexării Basarabiei la Imperiul Rus, erau trecute cu vederea. Tabu era și orice tematică legată de Principatul Moldovei, din simplul motiv că scotea în evidență apartenența de neam.

Din aceste considerente, în istoriografia sovietică din Republica Moldova, politica comercială a țarismului în Basarabia și influența ei asupra dezvoltării relațiilor comerciale cu Principatul Moldovei n-a constituit un obiect de studiu aparte; acestea au fost cercetate tangențial și superficial doar în lucrări de sinteză, dedicate dezvoltării economice a regiunii în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Începând cu anii '50 ai secolului trecut, unele aspecte ale cercetării în domeniu, deși mai mult prin prisma dezvoltării social-economice și a genezei relațiilor capitaliste, sunt abordate în lucrările lui Ya.S. Grosul (Гросул 1950, 175-254; Гросул 1952, 55-72; Гросул 1956) și V.I. Jukov (Жуков 1959, 29-42). Se puneau bazele noilor principii metodologice în procesul de studiere a istoriei Basarabiei, se cristaliza conceptul formării scoli sovietice/marxiste din Republica Moldova.

Câțiva ani mai târziu, în lucrările lui V.I. Jukov, în baza unui cerc mai larg de izvoare, în special, inedite de arhivă și cele publicate în *Colecția*

completă de legi a Imperiului Rus, sunt analizate cele mai importante acte legislative comerciale, inclusiv aplicarea în Basarabia a Regulamentului ghildelor din 1824 și cel cu privire la comerțul cu Basarabia din 1825. Autorul prezintă date interesante, deși contradictorii, cu privire la cuantumul circuitului de mărfuri la iarmaroace, târguri și pe piețele permanente. El evidențiază cu precădere principalele forme de comerț și, mai puțin, legăturile comerciale cu statele vecine, punând accent pe legăturile cu guberniile ucrainene și ruse, și nu pe cele cu țările vecine, constatând, în concluzie, că legislația comercială a influențat benefic comerțul Basarabiei (Жуков 1966, 79-92; Жуков 1964).

O abordare ceva mai amplă și mai sistematică a comerțului interior și exterior al Basarabiei, a legăturilor ei cu piața internă rusă, dar și cu cea europeană, se conține în lucrarea lui Ya.S. Grosul și I.G. Budak (Гросул, Будак 1967), considerată una dintre primele lucrări monografice de sinteză, dedicată studierii tuturor ramurilor economice ale Basarabiei într-o perioadă de timp de 50 de ani, înainte de reforma agrară din Rusia din 1861. În ea sunt dezvăluite atât trăsăturile de ordin general, cât și cele de ordin particular, proprii relațiilor economice ale Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Materialul factologic, pus la dispoziție de autori, ne dă posibilitate să judecăm despre particularitățile propriei economii Basarabiei în această perioadă de timp.

Autorii caută să dezvăluie continuitatea multor procese social-economice, ce au derulat în provincie înainte și după 1812, deși paralelele nu sunt destul de bine argumentate. În baza unui material factologic divers, în lucrare este studiat procesul de geneză a relațiilor capitaliste în agricultură și industrie. Pentru prima oară în istoriografia sovietică moldovenească, este pusă în discuție problema privind formarea după 1812 a pieței basarabene ca parte componentă a pieței interne ruse, sunt caracterizate relațiile comerciale ale Basarabiei cu guberniile limitrofe – Herson și Podolia în a doua jumătate a anilor '20 ai secolului al XIX-lea, dar și cu țările străine – Principatul Moldovei și Imperiul Austriac.

Un compartiment aparte al lucrării este dedicat comerțului exterior, unde este pusă în discuție instituirea cordonului sanitaro-vamal la Prut și Dunăre, este analizat asortimentul de mărfuri exportate din Basarabia și din guberniile interne

ruse în Moldova de peste Prut, este apreciată importanța celor mai relevante acte comerciale (Regulamentul cu privire la comerțul cu Basarabia din 1825 etc.) și influența politicii comerciale ruse asupra extinderii acestor relații.

În același timp, nu toate aspectele acestei probleme atât de vaste au fost reflectate și studiate de autorii nominalizați *supra*. Insuficient au fost dezvăluite relațiile comerciale ale Basarabiei cu Principatul Moldovei după suprimarea cordonului vamal de la Nistru și unificarea vamală a Basarabiei cu guberniile interne ruse în 1831, nu sunt cunoscute modalitatea de transportare a mărfurilor moldovenesti prin vămile și posturile vamale din partea dreaptă a Prutului și Dunării. Fragmentar sunt analizate relațiile Basarabiei cu portul Odesa – un centru de bază în exportul cerealelor de pe piața basarabeană peste hotare și, parțial, un centru intergubernial în comerțul regiunii, dar și concurența acestui port cu cele moldovenesti, Brăila și Galați, și cele basarabene, Ismail, Reni și Chilia. Este completamente trecută cu vederea problema activității negustorilor moldoveni și basarabeni.

Însă lucrarea lui Ya.S. Grosul și I.G. Budak nu-i lipsită de unele tratări unilaterale și tendențioase, despre care s-a scris în literatura istorică (Мунтян 1971; Tomuleț 1992, 192-197).

Problemele legate de comerțul exterior al Basarabiei, ce-i drept, pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea, sunt abordate și în lucrările lui I.D. Puhalski (Пухальский 1966a, 651-657; Пухальский 1966b, 54-55; Пухальский 1966c, 53-54; Пухальский 1967, 47-48). Studiind dezvoltarea industriei și a comerțului în Basarabia, autorul s-a referit și la o perioadă mai timpurie. Într-un articol dedicat rolului Basarabiei în comerțul exterior al Rusiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea, I.D. Puhalski constată just că, după 1812, „Basarabia este transformată într-o bază de materie primă pentru Imperiul Rus, din care cauză din ea era stoarsă o cantitate maximă de produse agricole” (Пухальский 1964, 38).

Cuprinzând un material divers și valoros, lucrările lui I.D. Puhalski nu sunt totuși lipsite de lacune și afirmații contradictorii, despre care a scris, la timpul său, M.P. Muntean (Мунтян 1971, 23).

Remarcăm rolul deosebit în studierea diverselor ramuri economice ale Basarabiei în prima jumătate a secolului al XIX-lea al cercetătorului

M.P. Muntean. Considerat unul dintre cei mai buni cunoscători ai izvoarelor istoriei Basarabiei, M.P. Muntean a publicat un studiu valoros (Мунтян 1971, 3-385) și numeroase articole (Мунтян 1954, 25-41; Мунтян 1964a, 421-427; Мунтян 1964b, 505-501; Мунтян 1967, 96-99), dedicate dezvoltării economice a provinciei în anii 1812-1861. În baza unui număr impunător de izvoare – 120 de fonduri din 8 arhive centrale și locale –, autorul studiază starea comerțului interior al Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea și influența legislației comerciale ruse asupra dezvoltării comerțului Basarabiei, descrie formele sezoniere și cele frecvente de comerț, prezintă date importante privind dinamica importului și exportului de mărfuri prin vămile și posturile vamale de la Prut și Dunăre în anii 1821-1826, analizează volumul valoric al comerțului exterior și de tranzit al Rusiei cu Moldova și Valahia în anii 1836-1861, descrie exportul de mărfuri din Rusia și Basarabia în Principatul Moldovei și exportul de mărfuri din Principatul Moldovei prin vama Sculeni în anii 1836-1845. O atenție deosebită este acordată locului și rolului Basarabiei în sistemul pieței din Novorosia, relațiilor comerciale ale Basarabiei cu portul Odesa și statele vecine, inclusiv Principatul Moldovei etc.

Însă, în pofida faptului că în lucrare este un paragraf special dedicat politicii comerciale a țarismului în Basarabia, autorul n-a avut drept scop aparte studierea profundă și minuțioasă a acestei probleme. Ca urmare, multe aspecte ale politicii comerciale au fost analizate tangențial, iar altele, cum ar fi legislația comercială rusă în Basarabia în primii ani de după anexare, politica vamală a țarismului și influența ei asupra comerțului exterior, inclusiv cel cu Principatul Moldovei, suprimarea cordonului vamal de la Nistru și unificarea vamală a Basarabiei cu Rusia, instituirea cordonului sanitaro-vamal la Prut și Dunăre, aplicarea în provincie a Regulamentului ghilldelor din 1824 și influența lui asupra constituirii burgheziei comerciale etc., au rămas nestudiate.

Anumite informații privind caracterul marfar al gospodăriei cerealiere în Basarabia în anii '40-'60 ai secolului al XIX-lea întâlnim în articolele lui S.A. Panfilov (Панфилов 1970, 108-110; Панфилов 1971, 408-419). Ele includ date referitoare la exportul cerealelor prin porturile Ismail

și Reni, la rolul Basarabiei în comerțul Rusiei cu statele europene, realizat prin vămile și posturile vamale terestre etc., din care putem deduce concurența acestor porturi cu porturile dunărene Brăila și Galați.

Un important studiu de sinteză al pieței agrare din Basarabia în secolul al XIX-lea îl constituie monografia lui I.A. Anțupov (Анцупов 1981), în care este determinat locul și rolul provinciei în sistemul pieței interne ruse și al celei europene. Autorul studiază procesul de constituire a piețelor regionale, legate de producția agricolă, schimbările ce au loc în dinamica procesului de formare a pieței interne agricole, diversele componente și elemente ale pieței, complexitatea relațiilor de piață și influența lor asupra importului și exportului producției agricole etc.

În baza studierii dezvoltării legăturilor în interiorul pieței, corelației prețurilor, autorul urmărește procesul de transformare a pieței marfare agricole în piață capitalistă, determină timpul când a fost finalizat procesul de constituire în Basarabia a pieței agricole unice.

Dar, constatând că, odată cu suprimarea la începutul anilor '30 ai secolului al XIX-lea a cordonului sanitaro-vamal de la Nistru (aici autorul greșește – doar a cordonului vamal), piața marfară a Basarabiei devine parte organică a pieței interne ruse și a sistemului ei economic (Анцупов 1981, 9), autorul așa și nu descrie mecanismul și nu determină etapele includerii regiunii în acest sistem, ținând seama de faptul că formarea pieței în întreaga Rusie a fost un proces de lungă durată și s-a finalizat către sfârșitul acestui secol. Totuși, lucrarea ne ajută să înțelegem nu doar procesul de integrare a pieței basarabene în sistemul pieței interne ruse, dar și a celei europene, ne permite să punem în discuție unele probleme, care au fost trecute cu vederea de către autor sau au fost tratate tendențios.

Un anumit interes prezintă și lucrările publicate de cercetătorul Alexei Agachi (Agachi 2008; Agachi 1994, 33-76), în care găsim informații prețioase cu privire la situația Principatului Moldovei la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea, relațiile comerciale ale Moldovei cu Imperiul Țarist în perioada războiului ruso-turc din 1806-1812, contribuția impusă populației de administrația rusă de ocupație, ce s-a răsfrânt negativ asupra dezvoltării economice și asupra situației diferitor categorii sociale.

Pentru înțelegerea raporturilor comerciale dintre Basarabia și Principatul Moldovei o însemnată deosebită o au și lucrările semnate de Adrian Macovei și dedicate unificării vamale a Țărilor Române – Moldova și Țara Românească – ce s-a produs în 1846 (Macovei 1971, 201-244; Macovei 1989).

Informații valoroase despre procesele ce au avut loc în Moldova în ajunul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, îndeosebi despre legăturile comerciale ale regiunii, conțin lucrările lui D.M. Dragnev (Драгнев 1975; Драгнев 1976, 31-40; Dragnev 2012), P.S. Cocârlă (Кокырлэ 1984, 45-50; Кокырлэ 1979, 30-31; Кокырлэ 1989; Cocârlă 1991), I.V. Semionova (Семенова 1958, 87-92; Семенова 1959, 179-197), G.S. Grosul (Гросул 1975), I.G. Șulga (Шульга 1975, 99-102), O.Iu. Skalețkaia (Скалецкая 1982, 73-76; Скалецкая 1984, 50-55) etc.

O.Iu. Skalețkaia a expus ideea, criticată de noi în repetate rânduri (Tomuleț 2012, 342), că, până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus (1812), a avut loc procesul de reorientare a comerțului moldovenesc de la piețele tradiționale europene (Imperiul Otoman, Polonia, Imperiul Austriac, Franța) spre piața internă rusă (acțiuni importante fiind întreprinse, în acest sens, în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812). Această idee urma să creeze un suport teoretic pentru justificarea anexării Basarabiei la Imperiul Rus și includerea acestei provincii în sistemul pieței interne ruse (Скалецкая 1986, 15-16).

Etapa marxistă în evoluția istoriografiei românești se încheie odată cu revoluția din decembrie 1989, iar a celei moldovenești – odată cu afirmarea vertiginoasă a conștiinței naționale a românilor din stânga Prutului și proclamarea, la 27 august 1991, a independenței Republicii Moldova.

Dintre lucrările istoricilor americani amintim studiul cercetătorului G.F. Jewsbury, apărut în 1976 și dedicat anexării Basarabiei la Rusia (Jewsbury 1976), în care sunt arătate consecințele nefaste ale anexării, ce au afectat domeniile social, economic, administrativ și cultural.

În acest context, un interes deosebit prezintă și lucrarea cercetătorului Dima Nicholas (Nicholas 1982), consacrată celor două provincii românești – Basarabia și Bucovina – și consecințelor fatale ale anexării acestor teritorii la cele două Imperii – Rus și Austriac.

Nu este lipsită de interes și lucrarea lui Hannes Hofbauer și Viorel Roman (Hofbauer, Roman 1995), dedicată istoriei Bucovinei și Basarabiei, teritorii anexate de marile Imperii, începând de la anexare și terminând cu prăbușirea Imperiului Sovietic. Un capitol aparte este consacrat Basarabiei, în componența Imperiului Rus, în perioada 1812-1918, în care sunt evidențiate trăsăturile de bază ale regimului țarist, cu referire la domnia celor cinci împărați – Alexandru I, Nicolai I, Alexandru II, Alexandru III și Nicolai al II-lea.

Tot în acest context, poate fi amintită și lucrarea profesorului de istorie Walter Mckenzie Pintner, care tratează politica economică a Rusiei în al doilea pătrar al secolului al XIX-lea (Pintner 1967). Pentru studiul nostru, lucrarea lui Walter Mckenzie Pintner prezintă interes prin evidențierea contradicțiilor dintre Nicolai I și E.F. Kankrin, dintre E.F. Kankrin, P.D. Kiselev și M.M. Speranski în problema politicii economice, promovate în Basarabia, fapt ce ne va permite să înțelegem specificul ei în Basarabia.

Deși aceste lucrări poartă un caracter general și nu se referă nemijlocit la tema noastră de cercetare, ele ne ajută să înțelegem mult mai profund și obiectiv complexitatea politicii comerciale, promovate de administrația imperială rusă față de Basarabia și țările străine, inclusiv față de Principatele Române.

Etapă nouă/actuală, care cuprinde cercetările din perioada anilor '90 ai secolului XX - începutul secolului XXI, se caracterizează prin democratizarea și depolitizarea științei istorice din Republica Moldova. Apar posibilități reale de a studia un șir de probleme, trecute conștient cu vederea, precum și de a revedea, de pe poziții general-umane noi, unele teme mai vechi.

În această perioadă sunt publicate un șir de studii, în care se încearcă a se revedea unele aspecte din istoria Basarabiei de sub dominația țaristă și a se pune în discuție unele probleme ce au cunoscut o tratare tendențioasă în istoriografia postbelică din Republica Moldova (Aduge 1989, 103-124; Tomuleț 1992, 166-198). Apar primele lucrări de sinteză, dedicate istoriei Basarabiei: la Chișinău – cea semnată de Anton Moraru (Moraru 1995), iar la București – cea publicată sub îngrijirea lui Ioan Scurtu (Scurtu 1998).

În istoriografia din România din această perioadă au fost realizate anumite succese în ce privește

studierea istoriei Basarabiei, evidențiindu-se, în acest sens, lucrările cu caracter general ale istoricilor Nicolae Ciachir (Ciachir 1992), Paul Cernovodeanu (Cernovodeanu 1993) și Ștefan Purici (Purici 2011), lucrări care, deși nu se referă direct la tema noastră de cercetare, pun în lumină, sub aspect politic și internațional, situația Basarabiei sub dominația țaristă, permit a privi lucrurile altfel decât în trecut.

Dintre studiile de ultimă oră, apărute în Federația Rusă, ce au o tangență directă cu cercetările în domeniu, amintim pe cele de sinteză, dedicate istoriei economice și sociale a Rusiei (Экономическая 2000; Миронов 2000), istoriei vămilor (Кисловский 1995; Таможенное 1995), lucrarea semnată de L.V. Kuprianova și consacrată protecționismului vamal-industrial din Rusia în anii '40-'80 ai secolului al XIX-lea (Куприянова 1995), cercetări în care se încearcă a se revedea de pe poziții noi politica economică și socială a țarismului în această perioadă de timp.

Din lucrările recente, dedicate nemijlocit temei noastre, un interes deosebit prezintă studiul lui Constantin Tofan, care are ca obiect de cercetare evoluția sistemului vamal moldovenesc din secolul al XIV-lea până la începutul secolului al XIX-lea (Tofan 2014), ce ne permite să evidențiem deosebirile intervenite în sistemul vamal după anexarea, în 1812, a Basarabiei la Imperiul Rus și să cunoaștem în amănunte modalitatea de efectuare a comerțului prin vămile și posturile vamale din partea dreaptă a Prutului și Dunării.

Unele probleme ce vizează organizarea sistemului vamal în Moldova în secolul al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea, evoluția relațiilor economice dintre Moldova și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și contribuția negustorilor evrei și armeni la extinderea acestor raporturi, relațiile comerciale ale Imperiului Rus cu Principatul Moldova la finele secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea (anii 1791-1812) sunt analizate în lucrările cercetătorilor Petru Costin (Costin 2006, 71-75; Costin, Dragnev 2007, 114-122), Valentin Arapu (Arapu 1997, 158-163; Arapu 1999, 248-252; Arapu 2003, 40-48; Arapu 2004, 64-70; Arapu 2006, 101-110; Arapu 2011, 37-45; Arapu 2014, 131-143), Silvia Pantaz (Pantaz 2011, 205-214) și Irina Cereș (Cereș 2012, 129-136; Cereș 2013a, 135-144; Cereș 2013b, 350-358; Cereș 2013c, 76-86; Cereș 2014, 59-67).

Deși unele din aceste studii nu se referă nemijlocit la Basarabia și Principatul Moldovei, ele ne dau posibilitatea să trasăm o paralelă între procesele ce au derulat în Țările Române și cele din teritoriul dintre Prut și Nistru, să urmărim tangențele și să evidențiem particularitățile evoluției relațiilor comerciale dintre Basarabia și Principatul Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Anumite informații cu privire la fondarea serviciului sanitar, la structura vamală – înființarea vămilor și punctelor de carantină la Prut și Dunăre, circuitul monetar în Basarabia în primele decenii după anexare – întâlnim și în lucrarea lui Dinu Poștarencu (Poștarencu 2006).

În ultimii cincisprezece ani, problemele legate de încadrarea Basarabiei în sistemul pieței europene își găsesc o reflectare tot mai largă în articolele și studiile semnate de cercetătorul Andrei Emilciuc (Emilciuc 2006, 185-193; Emilciuc 2008a, 43-50; Emilciuc 2008b, 13-20; Emilciuc 2008c, 181-194; Emilciuc 2010, 153-161; Emilciuc 2012, 97-108; Emilciuc 2013, 166-178; Emilciuc 2014, 49-55). Apelând la mai multe izvoare publicate și, mai ales, la cele inedite de arhivă, autorul își axează investigațiile pe problemele majore ce țin de comerțul exterior al Basarabiei pe cale maritimă, pe unde avea loc grosul exportului de mărfuri, pune accentul pe abordarea instituțională și sistemică a proceselor de formare a pieței locale de produse agricole. În baza concepțiilor și modelelor propuse de cele mai de vază școli de istorie economică din lume, el încearcă să identifice etapele și mecanismele specifice de integrare a comerțului exterior cu cereale al Basarabiei în sistemul pieței europene emergente, punând la bază două variabile esențiale – gradul de orientare spre piață a producției agricole și gradul de instituționalizare a capitalului și a afacerilor comerciale, reușindu-i de minune aceste paralele.

Unele informații cu referire la tema de cercetare întâlnim și în lucrările monografice ale unuia din coautorii acestui studiu (Tomuleț 2002; Tomuleț 2014a; Tomuleț 2014b; Tomuleț 2015), în care sunt puse în discuție probleme legate de politica comercial-vamală rusă în Basarabia, evoluția politicii comercial-vamale ruse asupra comerțului cu Principatele Române și Imperiul Austriac (Tomuleț 2013, 248-261), instituirea cordonului sanitaro-vamal la Prut și Dunăre, comerțul cu Principatul Moldovei în primele decenii după anexare și unele studii în care încercăm să com-

batem o serie de concepte eronate privind relațiile comerciale ale Principatului Moldovei cu Imperiul Rus în perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812 (Tomuleț, Faina 2004, 119-127).

Deosebit de importante pentru perceperea proceselor legate de anexarea în 1812 a Basarabiei de către Imperiul Rus, deci și a proceselor legate de evoluția relațiilor comerciale ale Basarabiei cu guberniile ruse și statele europene, s-a dovedit a fi materialele conferințelor științifice internaționale, care au avut loc la Chișinău (Basarabia 2014; Tratatul 2012) în legătură cu consemnarea a 200 de ani de la semnarea Tratatului de pace de la București de către reprezentanții Porții Otomane și ai Imperiului Rus, în conformitate cu care partea din stânga Prutului a Principatului Moldova (denumită ulterior Basarabia) a fost anexată de Rusia. De menționat, în acest context, că Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Institutul de Istorie „A.D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române, cu suportul Guvernului Republicii Moldova și al Institutului Cultural Român, au organizat, la 14-16 mai 2012, una dintre cele mai mari conferințe internaționale cu genericul „Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale”, la care au participat savanți cu renume în istoriografia contemporană din zece țări: din Republica Moldova – 37, din România – 34, din Rusia – 6, din Italia și Lituania – câte doi, din Austria, Finlanda, Letonia, Polonia, Turcia și Ucraina – câte unul, în discuție fiind puse cele mai diverse probleme, legate de acest eveniment crucial în istoria poporului român. Aceste foruri științifice internaționale au trasat direcții noi de cercetare și au evidențiat principiile metodologice care urmează să fie puse la baza cercetării.

Concluzii

Prin urmare, analiza istoriografică a problemei demonstrează cu lux de amănunte că politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra evoluției relațiilor comerciale cu Principatul Moldovei în prima jumătate a secolului al XIX-lea n-au constituit obiect de studiu al cercetărilor nici în istoriografia modernă, nici în cea contemporană. Puținele referiri la această temă s-au făcut doar tangențial în lucrările de sinteză, dedicate vieții social-economice în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea, și nu satisfac cerințele științei istoriografice contemporane.

Nu există încă viziuni clare privind diverse chestiuni legate de politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia în primii ani după anexarea ei la Rusia. Lipssește o precizie și o claritate în constatarea influenței politicii comerciale asupra

dezvoltării comerțului Basarabiei cu statele vecine, inclusiv cu Principatul Moldovei, asupra includerii regiunii în sistemul pieței interne ruse și al comerțului internațional etc. Respectiv, aceasta și permite o abordare științifică a acestei teme.

Bibliografie

- Adauge 1989:** M. Adauge, Istoria și faptele. In: Nistru, nr. 4 (Chișinău 1989), 103-124.
- Agachi 1994:** A. Agachi, Contribuția impusă Moldovei și Țării Românești pentru aprovizionarea armatei ruse de ocupație în anii 1806-1810. In: Destin Românesc. Revista trimestrială de istorie și cultură, nr. 1 (Chișinău - București 1994), 66-76.
- Agachi 2008:** A. Agachi, Țara Moldovei și Țara Românească sub ocupația militară rusă (1806-1812), ediția a II-a (Chișinău 2008).
- Arapu 1997:** V. Arapu, Unele aspecte ale relațiilor comerciale dintre Moldova și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. In: Omagiu lui Vladimir Potlog și Constantin Drachenberg la 70 de ani (Chișinău 1997), 158-163.
- Arapu 1999:** V. Arapu, Unele aspecte privind căile de comunicație în Moldova și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. In: Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socio-umane” (Chișinău 1999), 248-252.
- Arapu 2003:** V. Arapu, Contribuția negustorilor evrei la raporturile economice dintre Țara Moldovei și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Preliminarii generale). In: In memoriam professoris Mihail Muntean. Studii de istorie modernă (Chișinău 2003), 40-48.
- Arapu 2004:** V. Arapu, Contribuția negustorilor armeni la evoluția raporturilor economice dintre Țara Moldovei și Rzeczpospolita Polska în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. In: Pontes. Review of South-East European Studies, nr. 1 (Chișinău 2004), 64-70.
- Arapu 2006:** V. Arapu, Cadrul juridic al raporturilor economice moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea (Preliminarii generale). In: Studia In honorem Pavel Cocârlă. Studii de istorie medie și modernă (Chișinău 2006), 101-110.
- Arapu 2011:** V. Arapu, Comunitatea evreiască și raporturile economice dintre Țara Moldovei și Polonia (a doua jum. a sec. al XVIII-lea). Studia Universitatis. Seria „Științe umaniste” 4 (44), 2011, 25-36.
- Arapu 2014:** V. Arapu, Organizarea internă a negustorilor pământeni și ponderea lor în cadrul comerțului dintre Țara Moldovei și Polonia (a doua jum. a sec. al XVIII-lea). In: (Eds. S. Cheptea, H. Dumitrescu) In Memoriam Gheorghe Buzatu (1939-2013) (Iași 2014), 131-143.
- Arbore 1899:** Z. Arbore, Basarabia în secolul al XIX-lea (București 1899).
- Basarabia 2014:** Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale. Materialele Conferinței științifice Internaționale 14-16 mai 2012, Chișinău-Iași (coord. Gh. Cliveti, Gh. Cojocaru) (București 2014).
- Bogos 1938:** D.D. Bogos, Basarabia de la 1812 până la 1938 (Chișinău 1938).
- Boldur 1929:** A. Boldur, Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828. Studii (Chișinău 1929).
- Boldur 1937:** A. Boldur, Imperialismul rusesc în Balcani. Schiță de istorie diplomatică cu privire la români (Chișinău 1937).
- Boldur 1940:** A. Boldur, Istoria Basarabiei. Contribuții la studiul Istoriei Românilor, vol. II. Sub dominație rusească (1812-1918) Politica. Ideologia. Administrația (Chișinău 1940).
- Boldur 1992:** Al. Boldur, Istoria Basarabiei (București 1992).
- Cazacu 1929:** P. Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918 (Iași 1929).
- Cazacu 1992:** P. Cazacu, Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918 (Chișinău 1992).
- Cereș 2012:** I. Cereș, Rolul burgheziei comerciale în extinderea relațiilor comerciale dintre Imperiul Rus și Principatul Moldova în perioada războiului ruso-turc din anii 1806-1812. Tyragetia s.n. VI/2, 2012, 129-136.
- Cereș 2013a:** I. Cereș, Aspecte cu privire la relațiile economice ale Imperiului Rus cu Principatul Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea. Tyragetia s.n. VII/2, 2013, 135-144.
- Cereș 2013b:** I. Cereș, Interesele politico-comerciale în relațiile dintre Imperiul Rus și Principatul Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea. In: Politica marilor puteri în Balcani și Europa Centrală. Materialele Simpozionului Internațional 10-13 octombrie, 2013. In honorem Gheorghe Gonța (Chișinău 2013), 350-358.

- Cereș 2013c:** I. Cereș, Negustorii armeni și greci – reprezentanți ai elitei economice din Țara Moldovei (începutul secolului al XIX-lea). In: Studii de arhondologie și genealogie. I (Chișinău 2013), 76-86.
- Cereș 2014:** I. Cereș, Rolul negustorilor evrei în extinderea relațiilor comerciale dintre Imperiul Rus și Principatul Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea. *Tyragetia* s.n. VIII/2, 2014, 59-67.
- Cernovodeanu 1993:** P. Cernovodeanu, Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional (1806-1920) (București 1993).
- Ciachir 1992:** N. Ciachir, Basarabia sub stăpânirea țaristă (1812-1917) (București 1992).
- Ciobanu 1926:** Ș. Ciobanu, Basarabia (Chișinău 1926).
- Ciobanu 1944:** Ș. Ciobanu, Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusească (București 1944).
- Ciobanu 1993:** Ș. Ciobanu, Basarabia. Monografie (Chișinău 1993).
- Cocârlă 1979:** P. Cocârlă, Din istoria relațiilor comerciale moldo-ucrainene în secolul al XVIII-lea. In: *Învățătorul sovietic*, nr. 1 (Chișinău 1979), 30-32.
- Cocârlă 1991:** P. Cocârlă, Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală (Chișinău 1991).
- Costin 2006:** P. Costin, Organizarea sistemului comercial vamal în Moldova în timpul războiului ruso-turc din anii 1768-1774 (După materiale inedite din arhivele rusești). *Revista de istorie a Moldovei* 1-2 (65-66), 2006, 71-75.
- Costin, Dragnev 2007:** P. Costin, D. Dragnev, Organizarea sistemului vamal în Moldova în sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. *Revista de istorie a Moldovei* 4 (72), 2007, 114-122.
- Dragnev 2012:** D. Dragnev, Istorie și civilizație medievală și modernă în Țările Române. Studii și materiale (Chișinău 2012).
- Emilciuc 2006:** A. Emilciuc, Portul Odesa în politica țarismului de consolidare a pozițiilor Rusiei în bazinul Mării Negre. In: *Tyragetia*. Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, vol. XV (Chișinău 2006), 185-193.
- Emilciuc 2008a:** A. Emilciuc, Imperiul Rus și formarea pieței internaționale de cereale (1794-1853). *Studia Universitatis*. Seria „Științe umanistice” II/6 (16), 2008, 43-50.
- Emilciuc 2008b:** A. Emilciuc, Exportul de cereale în politica comercial-vamală a Imperiului Rus (1797-1850). *Studia Universitatis*. Seria „Științe umanistice”, II/10 (20), 2008, 13-20.
- Emilciuc 2008c:** A. Emilciuc, Comerțul cu cereale prin porturile Galați și Odesa (1837-1853). In: *Românii din afara granițelor țării, Iași-Chișinău: Legături istorice* (Iași 2008), 181-194.
- Emilciuc 2010:** A. Emilciuc, Rolul exportului de cereale în comerțul extern al Basarabiei (1812-1830). *Tyragetia* s.n. IV/2, 2010, 153-161.
- Emilciuc 2011:** A. Emilciuc, Comerțul cu sare în Basarabia în contextul includerii provinciei în sistemul economic al Imperiului Rus (1812-1850). *Tyragetia* s.n. V/2, 2011, 55-70.
- Emilciuc 2012:** A. Emilciuc, Izolarea comercială a Basarabiei după anexarea la Imperiul Rus (1812-1830). In: *Tratatul de Pace de la București din 1812 și impactul lui asupra istoriei românilor. 200 de ani de la anexarea Basarabiei. Materialele Conferinței internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012* (Chișinău 2012), 97-108.
- Emilciuc 2013a:** A. Emilciuc, Orientarea spre piața externă a producției de cereale în Basarabia și guberniile sud-vestice ale Imperiului Rus: factori și mecanisme (1812-1853). In: *Anuarul Institutului de Istorie, Stat și Drept*, nr. 2, 2012, (Chișinău 2013), 166-178.
- Emilciuc 2014:** A. Emilciuc, Considerații privind rolul elementului evreiesc în comerțul extern al Basarabiei (1812-1853). *Revista de Etnologie și Culturologie* XV, 2014, 49-55.
- Ghibu 1926:** O. Ghibu, De la Basarabia rusească la Basarabia românească (Cluj 1926).
- Hofbauer, Roman 1995:** H. Hofbauer, V. Roman, Bucovina, Basarabia, Moldova (O țară uitată între Europa de Vest, Rusia și Turcia). Traducere de Toma Paul Dordea (București 1995).
- Iorga 1925:** N. Iorga, Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă. (1700-1823). Vol. II (București 1925).
- Istoria 1973:** Istoria, arheologia, etnografia Moldovei. Indice al literaturii sovietice. Vol. I, 1918-1968 (Chișinău 1973).
- Istoria 1982:** Istoria, arheologia, etnografia Moldovei. Indice al literaturii sovietice. Vol. II, 1969-1980 (Chișinău 1982).
- Jewsbury 1976:** G. Jewsbury, The Russian Annexation of Bessarabia; 1774-1828. A Study of Imperial Expansion. *East European Monographs* (New York 1976).
- Macovei 1971:** A. Macovei, Unificarea vamală între Moldova și Țara Românească. In: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol”, tom. VIII* (Iași 1971), 201-244.
- Macovei 1989:** A. Macovei, Moldova și Țara Românească de la unificarea economică la unirea politică din 1859 (Iași 1989).

- Madan 1996:** I. Madan, Cercetări în domeniul științelor umanistice la Universitatea de Stat din Moldova (1974-1995). Contribuții bibliografice (Chișinău 1996).
- Madan 2001:** I. Madan, Istorie, arheologie, etnografie. 1981-2001. Contribuții bibliografice (Chișinău 2001).
- Moraru 1995:** A. Moraru, Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria (1812-1993) (Chișinău 1995).
- Nicolas 1982:** D. Nicolas, Bassarabia and Bukovina. The Soviet-Romanian territorial Dispute (Boulder: East European Quarterly 1982).
- Nistor 1938:** I. Nistor, Basarabia sub dominația rusească (Cernăuți 1938).
- Nistor 1991:** I. Nistor, Istoria Basarabiei. Ed. a V-a (București 1991).
- Pantaz 2011:** S. Pantaz, Unele aspecte privind politica imperială rusă în comerțul cu Principatul Moldovei (1812-1825). *Tyragetia* s.n. V/2, 2011, 205-214.
- Pintner 1967:** W.M. Pintner, Russian economic policy under Nicholas I (Ithaca 1967).
- Popovschi 1931:** N. Popovschi, Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși (Chișinău 1931).
- Poștarencu 2006:** D. Poștarencu, Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus (Chișinău 2006).
- Purici 2006:** Ș. Purici, Introducere în Istoria Basarabiei (Suceava 2006).
- Purici 2011:** Ș. Purici, Istoria Basarabiei (București 2011).
- Scurtu et al. 1998:** I. Scurtu, D. Almaș, A. Grosu, I. Pavlescu, G.I. Iniță, I. Șișcanu, N. Enciu, Gh. Cojocaru, Istoria Basarabiei. De la începuturi până în 1998 (București 1998).
- Tofan 2014:** C. Tofan, Evoluția sistemului vamal moldovenesc din secolul al XIV-lea până la începutul secolului al XIX-lea (Iași 2014).
- Tomuleț 1992:** V. Tomuleț, Unele probleme de controversă privind dezvoltarea social-economică a Basarabiei (anii 1812-1868) în istoriografia sovietică moldovenească. In: Probleme actuale ale istoriei naționale și universale. Culegere de studii și materiale (Chișinău 1992), 166-198.
- Tomuleț 1992:** V. Tomuleț, Noi opinii privind dezvoltarea comerțului Basarabiei în prima jumătate a sec. al XIX-lea. In: Anuarul Muzeului Național de Istorie a Moldovei, I (Chișinău 1992), 192-197.
- Tomuleț 2002:** V. Tomuleț, Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (Chișinău 2002).
- Tomuleț 2005:** V. Tomuleț, A. Emileciuc, Rolul portului Odesa în exportul de cereale din Basarabia în anii '20-'60 ai sec. al XIX-lea. In: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe Socio-umanistice”*, vol. III (Chișinău 2005), 113-125.
- Tomuleț 2012:** V. Tomuleț, Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868). Studii (Chișinău 2012).
- Tomuleț 2013:** V. Tomuleț, Evoluția politicii comercial-vamale a Imperiului Rus în comerțul cu Principatele Române și Imperiul Austriac (anii 1812-1830). In: *Politica marilor puteri în Balcani și Europa Centrală. Materialele Simpozionului Internațional 10-13 octombrie, 2013. In onoare Gheorghe Gonța* (Chișinău 2013), 248-261.
- Tomuleț 2014a:** V. Tomuleț, Basarabia în sistemul economic și politic al Imperiului Rus (1812-1868), ediția a II-a revăzută și adăugită (Iași 2014).
- Tomuleț 2014b:** V. Tomuleț, Basarabia în epoca Modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni), ediția a III-a revăzută și adăugită (Iași 2014).
- Tomuleț 2015:** V. Tomuleț, Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale (1812-1868), ediția a II-a revăzută și adăugită (Iași 2015).
- Tomuleț, Faina 2004:** V. Tomuleț, V. Faina, Relațiile comerciale ale Moldovei cu Imperiul Rus în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812. In: *Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumanistice”*. Vol. III. Istorie, Studiul artelor, Psihologie, Pedagogie, Asistență socială, Sociologie, Filosofie (Chișinău 2004), 119-127.
- Torgașev 1925:** E. Torgașev, Din viața economică a Basarabiei în timpul ocupației rusești (București 1930).
- Torgașev 1932:** E. Torgașev, Producția și comerțul cu cereale în Basarabia sub ruși. In: *Viața Basarabiei*, Anul , nr. 7, 1932, 15-21.
- Tratatul 2012:** Tratatul de pace de la București din 1812. 200 ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus. Materialele Conferinței internaționale, Chișinău, 26-28 aprilie 2012 (Chișinău 2012).
- Țurcanu 2005:** I. Țurcanu, Bibliografia istorică a Basarabiei și Transnistriei (Chișinău 2005).
- Анцупов 1981:** И.А. Анцупов, Сельскохозяйственный рынок Бессарабии в XIX в. (Кишинев 1981).
- Арапу 2011:** В. Арапу, О роли армянских купцов в развитии торговых отношений между Молдавским княжеством и Речью Посполитой во второй половине XVIII века. *Studia Universitatis. Seria „Științe umaniste”* 4 (44), 2011, 37-45.

- Арсеньев 1848:** К.И. Арсеньев, Статистические очерки России (Санкт-Петербург 1848).
- Беглов 1891:** А.Л. Беглов, Наша торговля и промышленность в старину и нынче. Исторический очерк (Санкт-Петербург 1891).
- Бер 1876:** А. Бер, История всемирной торговли, ч. I-II (Москва 1876).
- Боринский 1868:** А.А. Боринский, О понижении систем охранительной и свободной торговли с Россией и о значительном понижении дохода по введению тарифа 1857 г., ч. I-II (Москва 1868).
- Бортниковский 1857:** О. Бортниковский, Руководство к русскому тарифу по Европейской торговле (с полным сравнением таможенных тарифов 1850 и 1841 гг.) (Санкт-Петербург 1857).
- Брун 1848:** Ф. Брун, О внешней торговле Новороссийского края и Бессарабии в 1846 г. В сб.: ЗООИД, т. 2 (Одесса 1848), 357-383.
- Бутковский 1857:** А.И. Бутковский, О запретительной системе в новом тарифе (Санкт-Петербург 1857).
- Витчевский 1909:** В. Витчевский, Торговля, таможенная и промышленная политика России со времён Петра Великого до наших дней (Санкт-Петербург 1909).
- Вольдемар 1861:** Х.М. Вольдемар, О последствиях различия в нашем таможенном тарифе для сухопутных и морских границ (Санкт-Петербург 1861).
- Гагемейстр 1868:** Ю.А. Гагемейстр, Мысли о значении охранительных пошлин по поводу пересмотра русского таможенного тарифа (Санкт-Петербург 1868).
- Гольденберг 1884:** И.А. Гольденберг, Таможенная политика по отношению к нашему тарифу (Санкт-Петербург 1884).
- Горлов 1849:** И.Я. Горлов, Обзорение экономической статистики России (Санкт-Петербург 1849).
- Гросул 1950:** Я.С. Гросул, Разложение феодально-крепостнических и формирование капиталистических отношений в Молдавии в первой половине XIX века. В сб.: Феодальные отношения в Молдавии в период XIV-XVIII веков (сборник статей) (Кишинев 1950), 175-254.
- Гросул 1952:** Я.С. Гросул, Социально-экономическое развитие Молдавии в первой половине XIX века. В сб.: Ученые записки Кишиневского ун-та, т. 2 (Кишинев 1952), 55-72.
- Гросул 1956:** Я.С. Гросул, Крестьяне Бессарабии (1812-1861) (Кишинев 1956).
- Гросул 1975:** Г.С. Гросул, Дунайские княжества в политике России (1774-1806) (Кишинев 1975).
- Гросул, Будак 1967:** Я.С. Гросул, И.Г. Будак, Очерки истории народного хозяйства Бессарабии (1812-1861) (Кишинев 1967).
- Гулишамбаров 1896:** С.И. Гулишамбаров, Итоги торговли и промышленного развития России в царствовании императора Николая I. 1825-1855 гг. (Санкт-Петербург 1896).
- Гулишамбаров 1898:** С.И. Гулишамбаров, Всемирная торговля в XIX в. (Санкт-Петербург 1898).
- Дараган 1858:** М. Дараган, Военно-статистическое обозрение Российской империи, т. XI, ч. III, Бессарабская область (Санкт-Петербург 1858).
- Доргобужинов 1866:** В.И. Доргобужинов, Наша тарифная охрана и ее направление (Санкт-Петербург 1866).
- Досужков 1892:** Н.А. Досужков, Статистический очерк таможенного дохода России в период 1822-1890 гг. (Санкт-Петербург 1892).
- Драгнев 1975:** Д.М. Драгнев, Сельское хозяйство феодальной Молдавии (конец XVII - нач. XIX в.) (Кишинев 1975).
- Драгнев 1976:** Д.М. Драгнев, Об особенностях экономического развития Дунайских княжеств в конце XVII-XVIII в. В сб.: Проблемы истории и культуры: Сборник (Москва 1976), 31-40.
- Жуков 1959:** В.И. Жуков, Экономическое развитие г. Кишинева в первой половине XIX в. В сб.: Ученые записки Кишиневского ун-та, т. 44 (Кишинев 1959), 29-42.
- Жуков 1962:** В.И. Жуков, Торговые правила в Бессарабии и влияние их на развитие внутренней торговли в первой половине XIX века. В сб.: Ученые записки Кишиневского ун-та, т. 48 (Кишинев 1962), 79-92.
- Жуков 1964:** В.И. Жуков, Города Бессарабии 1812-1861 годов (Очерки социально-экономического развития) (Кишинев 1964).
- Заблоцкий 1849:** М.П. Заблоцкий, Сравнительное обозрение внешней торговли России за 25 лет (1824-1848) (Санкт-Петербург 1849).
- Защук 1861:** А. Защук, Сельскохозяйственная промышленность Бессарабской области. В сб.: Записки императорского Общества сельского хозяйства Южной России (Одесса 1861), 390-494.
- Защук 1862:** А. Защук, Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба, ч. I-II: Бессарабская область (Санкт-Петербург 1862).

- Золотов 1963:** В.А. Золотов, Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века (Ростов-на-Дону 1963).
- Зябловский 1832:** Е.Ф. Зябловский, Российская статистика (Санкт-Петербург 1832).
- Канкрин 1894:** Е.Ф. Канкрин, Очерки политической экономии и финансов (Санкт-Петербург 1894).
- Кассо 1913:** Л.А. Кассо, Россия на Дунае и образование Бессарабской области (Москва 1913).
- Кизеветтер 1912:** А.А. Кизеветтер, К истории таможен в России (Казань 1912).
- Киняпина 1968:** Н.С. Киняпина, Политика русского самодержавия в области промышленности (20-50-е годы XIX в.) (Москва 1968).
- Кисловский 1995:** Ю.Г. Кисловский, История таможен государства Российского. 1907-1995 (Москва 1995).
- Козловский 1900:** И.П. Козловский, Краткий очерк истории русской торговли, вып. II (Киев 1900).
- Кокырлэ 1984:** П.С. Кокырлэ, Торговые связи молдавских купцов с городом Нежином в XVIII в. В сб.: Россия и Юго-Восточная Европа (Кишинев 1984), 45-50.
- Кокырлэ 1989:** П.С. Кокырлэ, Социально-экономическое развитие молдавского города в конце XVII - начале XIX в. (Кишинев 1989).
- Колесов 1871:** М.Н. Колесов, Таможенная политика в 1850-1870 гг. и в новое время (Санкт-Петербург 1871).
- Корнилович 1899:** С.Корнилович, Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой, или Буджака (Аккерман 1899).
- Кулишер 1908:** И.М. Кулишер, Очерки по истории таможенной политики (Санкт-Петербург 1908).
- Куницкий 1813:** П. Куницкий, Краткое статистическое описание Заднепровской области, присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте 1812 г. (Санкт-Петербург 1813).
- Куприянова 1995:** Л.В. Куприянова, Таможенно-промышленный протекционизм и русские предприниматели (40-80-е г. XIX в.) (Москва 1995).
- Лашков 1912:** Н.В. Лашков, Бессарабия. К столетию присоединения к России. Географический и историко-статистический обзор состояния края (Кишинев 1912).
- Леонард 1855:** А. Леонард, Российские законы о торговле и промышленности (Санкт-Петербург 1855).
- Лодыженский 1886:** К.Н. Лодыженский, История русского таможенного тарифа (Санкт-Петербург 1886).
- Миронов 2000:** Б.Н. Миронов, Социальная история России периода империи (XVIII - нач. XX в.), т. I-II (Санкт-Петербург 2000).
- Могиланский 1916:** Н.К. Могиланский, Производство хлебов, хлебооборот и сбыт крестьянского хлеба в Бессарабии (Кишинев 1916).
- Мунтян 1964а:** М.П. Мунтян, Динамика урожайности зерновых культур Бессарабии в первой половине XIX века. В сб.: Ученые записки Кишиневского ун-та, т. 73 (Кишинев 1964), 25-41.
- Мунтян 1964б:** М.П. Мунтян, К вопросу об «урожайной системе» в Бессарабии в первой половине XIX в. В сб.: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы, 1962 г. (Минск 1964), 421-427.
- Мунтян 1964с:** М.П. Мунтян, К вопросу о развитии зернового хозяйства Бессарабии в первой половине XIX в. В сб.: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы (Вильнюс 1964), 505-513.
- Мунтян 1967:** М.П. Мунтян, О тенденциях развития скотоводства в Бессарабии в первой половине XIX века. В сб.: Научная конференция (Кишиневского ун-та) по итогам научно-исследовательских работ за 1966 г. Май, 1967 г. Секция обществ. наук. Сокр. тексты докл (Кишинев 1967), 96-99.
- Мунтян 1971:** М.П. Мунтян, Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. В сб.: Ученые записки Кишиневского ун-та, т. 117 (Ист.) (Кишинев 1971), 4-385.
- Небольсин 1835:** Г.П. Небольсин, Статистические записки о внешней торговле России, ч. I-II (Санкт-Петербург 1835).
- Никольский 1865:** С. Никольский, О нынешних таможенных пошлинах (Москва 1865).
- Новиков 1890:** Я.А. Новиков, Протекционизм (Санкт-Петербург 1890).
- Новосельский 1850:** Н.А. Новосельский, Очерк европейской торговли в 1858 г. (Санкт-Петербург 1850).
- Новый 1857:** Новый таможенный тариф 1857 г. сравнительно с таможенным тарифом 1850 г., или указатель товаров, как привозимых, так и отпускных... (Санкт-Петербург 1857).
- Осокин 1850:** Е.Г. Осокин, Внутренние таможенные пошлины в России (Казань 1850).

- Панфилов 1970:** С.А. Панфилов, Некоторые данные о товарности сельского хозяйства Бессарабии в 40-60 годах XIX века. В сб.: Материалы науч. конф. проф.-преп. состава КГУ по итогам научно-исследовательских работ за 1969 год. Секция обществ. и гуман. наук. (Сокр. тексты докл.) (Кишинев 1970), 108-110.
- Панфилов 1971:** С.А. Панфилов, Некоторые данные о товарности зернового хозяйства Бессарабии в 40-60-х гг. XIX в. В сб.: Ученые записки Кишиневского гос. ун-та, т. 117. (История) (Кишинев 1971), 408-419.
- Пельчинский 1883:** В.И. Пельчинский, О состоянии промышленных сил России до 1832 г. (Санкт-Петербург 1833).
- Пичета 1912:** В.И. Пичета, Фритредеры и протекционисты в России в первой четверти XIX в. В: Книга для чтения по истории нового времени, т. III (Москва 1912).
- Покровский 1896:** В.И. Покровский, К вопросу об устойчивости активного торгового баланса в русской внешней торговле (Санкт-Петербург 1896).
- Пухальский 1964:** И.Д. Пухальский, Некоторые данные о роли Бессарабии во внешней торговле России в первой половине XIX века. В: Доклады научной сессии 1963 г. Кишиневского госуниверситета (Кишинев 1964), 38.
- Пухальский 1966а:** И.Д. Пухальский, Внешняя торговля зерном в Бессарабии в 1850-1902 годах. В сб.: Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1964 г. (Кишинев 1966), 651-657.
- Пухальский 1966б:** И.Д. Пухальский, Развитие ярмарочной торговли в Бессарабии в пореформенном периоде (в первой половине XIX столетия). В сб.: Научная конференция (Кишиневского ун-та) по итогам научно-исследовательских работ за 1965 год. Февраль, 1966 г. Секция общественных и гуманитарных наук. Сокр. тезисы докл. (Кишинев 1966), 54-55.
- Пухальский 1966с:** И.Д. Пухальский, Бессарабия – неотъемлемая часть общероссийского рынка (Влияние общероссийской экономики на развитие хозяйства и торговли Бессарабии: В сб.: Научная конференция (Кишиневского ун-та) по итогам научно-исследовательских работ за 1965 год. Февраль, 1966 г. Сокр. тезисы докл. (Кишинев 1966), 53-54.
- Пухальский 1967:** И.Д. Пухальский, Некоторые вопросы торговли зерном в Бессарабии в пореформенный период. В сб.: Научная конференция (Кишиневского ун-та) по итогам научно-исследовательских работ за 1966 год. Май, 1967 г. (Секция общественных наук). Сокр. тезисы докл. (Кишинев 1967), 47-48.
- Розейлон-Сошальский 1826:** А. Розейлон-Сошальский, Военно-статистическое описание Бессарабской области 1826 г. Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia, Fond Arhiva Militaro-Științifică, dosar 18589, partea I-II.
- Сабуров 1830:** Я. Сабуров, Земледелье, промышленность и торговля Бессарабии в 1826 г. (Москва 1830).
- Сборник 1902:** Сборник сведений по истории и статистике внешней торговли России (под ред. В.И. Покровского), т. I (Санкт-Петербург 1902).
- Свинин 1867:** П. Свинин, Описание Бессарабской области в 1816 г. В сб.: Записки Одесского археологического общества, т. VI (Одесса 1867), 170-262.
- Семёнов 1859:** А.В. Семёнов, Изучение исторических сведений о российской внешней торговле и промышленности (с половины XVII столетия по 1858 г.), ч. II-III (Санкт-Петербург 1859).
- Семёнов 1861:** А.В. Семёнов, Движение законодательства о внешней торговле и промышленности в течение пяти лет (1855- 1860) (Санкт-Петербург 1861).
- Семенова 1958:** И.В. Семенова, К вопросу о русско-молдавских торговых связях в конце XVIII века. В сб.: Известия МФ АНССР, № 9/54 (Кишинев 1958), 87-92.
- Семенова 1959:** И.В. Семенова, Новые данные о торговых связях России с Дунайскими княжествами на рубеже XVIII-XIX вв. В сб.: Ученые записки ИИ МФ АНССР, т.1/10 (Кишинев 1959), 179-197.
- Скалецкая 1982:** О.Ю. Скалецкая, Русско-украинско-молдавские экономические связи на рубеже XVIII-XIX вв. В сб.: Известия АН МССР. Серия общественных наук, № 2 (Кишинев 1982), 73-76.
- Скалецкая 1984:** О.Ю. Скалецкая, Русские и украинские купцы на рынках Молдавии (1791-1812). В сб.: Россия и Юго-Восточная Европа (Кишинев 1984), 50-55.
- Скалецкая 1986:** О.Ю. Скалецкая, Русско-украинско-молдавские связи в 70-х годах XVIII- начале XIX вв. Автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. ист. наук (Кишинев 1986), 15-16.
- Скальковский 1836-1838:** А. Скальковский, Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, ч. I-II, 1731-1823 (Одесса 1836-1838).
- Скальковский 1837:** А. Скальковский, Первое тридцатилетие истории города Одессы. 1793-1823 (Одесса 1837).
- Скальковский 1848:** А. Скальковский, Болгарские колонии в России (Одесса 1848).

- Скальковский 1850-1853:** А. Скальковский, Опыт статистического описания Новороссийского края, ч. I-II (Одесса 1850-1853).
- Скальковский 1851:** А. Скальковский, Торговая промышленность в Новороссийском крае (Одесса 1851).
- Скальковский 1853:** А. Скальковский, Опыт хозяйственной статистики Новороссийского края (Одесса 1853).
- Скальковский 1865:** А. Скальковский, Записки о торговых и промышленных силах Одессы (Санкт-Петербург 1865).
- Соболев 1911:** М.Н. Соболев, Таможенная политика России во второй половине XIX в. (Томск 1911).
- Статистические 1859:** Статистические труды И.Ф. Штукенберга, издаваемые сыном автора А. Штукенбергом, корпуса инженеров путей сообщения. Описание Бессарабской области (Санкт-Петербург 1859).
- Струве 1904:** П.В. Струве, Торговая политика России (Санкт-Петербург 1904).
- Таможенное 1995:** Таможенное дело в России X начала XX вв. Исторический очерк. Документы. Материалы (А.В. Аграшенков и др.) (Санкт-Петербург 1995).
- Тарасенко-Отрешков 1859:** Н.И. Тарасенко-Отрешков, Обзор внешней торговли России последних двадцати пяти лет (Санкт-Петербург 1859).
- Тенгоборский 1848:** Л.В. Тенгоборский, Изучение начал, служащих к пересмотру таможенного тарифа (Санкт-Петербург 1848).
- Тенгоборский 1854-1858:** Л.В. Тенгоборский, О производительных силах России, ч. I-II (Санкт-Петербург 1854-1858).
- Терехов 1883:** М.Г. Терехов, Сравнительная статистика о внешней торговле России. Таможенная система и тарифы, ч. I-II (Варшава 1883).
- Шульга 1975:** И.Г. Шульга, З історії економічних зв'язків України з Молдавією у другій половині XVIII ст. *Ін:* Український історичний журнал (Київ 1975), 99-102.
- Экономическая 2000:** Экономическая история России IX-XX вв.: Современный взгляд (Москва 2000).
- Энгальман 1870:** Ю. Энгальман, История торговли и всемирных сношений (Москва 1870).
- Янсон 1870:** Ю. Янсон, Статистическое исследование о хлебной торговле в Одесском районе (Санкт-Петербург 1870).

Références historiographiques concernant les relations commerciales de Bessarabie avec la Principauté de Moldavie (1812-1859)

Mots-clés: Bessarabie, Principauté de Moldavie, Empire Russe, historiographie, relations commerciales.

Résumé: Les auteurs mettent en discussion le problème des relations commerciales de Bessarabie avec la Principauté de Moldavie dans les années 1812-1859 et constatent que le sujet cité ne constitue pas l'objet d'étude des recherches, ni dans l'historiographie moderne, ni dans celle contemporaine. On note qu'il y a peu de recherches sur ce sujet et même s'il en a, ils sont faits tangentiellement (vague) dans les travaux de synthèse dédiés à la vie sociale-économique de la Bessarabie dans la première moitié du XIXe siècle, mais ils ne répondent pas aux exigences de la science historiographique contemporaine.

Il n'y a pas encore de visions claires sur diverses questions liées à la politique commerciale-douanière du tsarisme en Bessarabie dans les premières années après son annexion à la Russie. Il manque de précision et de clarté dans la détermination de l'influence de la politique commerciale sur le développement du commerce de la Bessarabie avec les États voisins, y compris la Principauté de Moldavie, l'inclusion de la région dans le système du marché intérieur et du marché intérieur russe et du commerce international, etc. Respectivement, il permet l'approche scientifique de ce sujet.

Историография торговых отношений Бессарабии с Молдавским княжеством (1812-1859)

Ключевые слова: Бессарабия, Молдавское княжество, Российская империя, историография, торговые отношения.

Резюме: Приступив к изучению торговых отношений Бессарабии с Молдавским княжеством (1812-1859 гг.), авторы пришли к выводу, что данная тема не являлась объектом специального исследования ни в новой, ни в новейшей историографии. Немногочисленные ссылки на эту тему сделаны лишь косвенно в обобщающих трудах, посвященных социально-экономической жизни Бессарабии в первой половине XIX века, и не удовлетворяют требованиям современной историографической науки.

До сих пор нет четкого видения по различным вопросам, связанным с торгово-таможенной политикой царизма в Бессарабии в первые годы после ее аннексии Россией. Нет точности и ясности в сведениях о влиянии торговой политики царизма на развитие торговли Бессарабии с соседними государствами, в том числе с Молдавским княжеством, о включении провинции в систему внутреннего рынка России и международной торговли и т. д. Соответственно, это и побудило авторов заняться научным исследованием данной темы.

06.04.2021

Dr. hab. Valentin Tomuleț, Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici 60, MD-2009, Chișinău, Republica Moldova, <https://orcid.org/0000-0003-4696-2064>, e-mail: tomulețvalentin@yahoo.ro

Adriana Butnaru, Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici 60, MD-2009, Chișinău, Republica Moldova